

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Postgiro 58.
Abonnementsprijs f 4,— per jaar. Buitenland f 5,60 per jaar, voor België f 4,60.
Voor leden van de Humanistische Luisterkring f 3,— per jaar. Losse nummers f 0,25.
Contrib. Luisterkr. f 1,—. Dit bedrag tezamen met bovengenoemde f 3,— te voldoen.

DE GEWONE MAN

Als ik af en toe eens tijd heb om de krant helemaal te lezen, word ik bijzonder getroffen door het uitvoerige nieuws over de komende mode. U hoeft mij er niet van te verdenken dat ik er persoonlijk veel belang bij heb, zelfs niet negatief. Ik zou me bijvoorbeeld kunnen voorstellen dat ook president Kennedy de modepagina met belangstelling leest. Want men kan nu eenmaal niet kosteloos de echtgenoot zijn van de beste geklede vrouw. — Het is ook niet het woordgebruik dat mij allereerst interesseert in die rubriek; al moet ik zeggen dat het een taaltje apart is, uiting van een wereldje apart, en aanleiding genoeg voor tientallen taalkundige waarnemingen en overwegingen. Wat het dan wel is, die oorzaak van mijn belangstelling? Ik geloof de verwondering over de krampachtigheid waarmee allerlei begaafde lieden met verfijnde smaak jaar in jaar uit proberen iets uitzonderlijks te verzinnen in een eeuw die overigens de uitzonderingen volledig afschaft en opheft. De kleding is daarvan maar een klein voorbeeld. Honderd jaar geleden bestonden er in ons land, en in heel Europa nog vele tientallen klederdrachten. De boerenbevolking van een fries, een zeeuws, een gelders dorp had vaste costuums die in de loop van de tijd nauwelijks bleken te veranderen. Kleur en snit van lijfje en rok, van jas en broek waren verschillend van streek tot streek, maar bleven gelijk van jaar op jaar. Aan de muts kon men soms zelfs zien, of men een ongetrouwde of een getrouwde vrouw ofwel een weduwe vóór had, en soms ook wel of de boerin katholiek was of protestant. Behalve enkele uitzonderingsgevallen die al niet meer vrij zijn van opzettelijke bemoeiing, is deze kleurige veelvormigheid van jurken, doeken, schorten, mutsen, spangen, gespen en wat dies meer zij, verdwenen of sterk verminderd, maar daartegenover is de macht van de mode toegenomen. Na de natuurlijke ongelijkheid in de ruimte, nu de ónnatuurlijke ongelijkheid in de tijd: een protest tegen de gelijkheid die in deze eeuw van massa-communicatiemiddelen vanzelf zou ontstaan, en die er toch in hoge mate ook is, alle verzet ten spijt. Het viel me de laatste weken telkens weer

op, hoe sterk de volken zijn gaan leven naar eenzelfde patroon. Kerstmis en Nieuwjaar waren in de negentiende eeuw kerkelijke en huiselijke feestdagen, die vrij verschillend werden gevierd, ook al hadden „Stille nacht, heilige nacht” en „Uren, dagen, maanden, jaren” in protestantse kring een vaste plaats op het repertoire. Maar in de tijd van dertig, veertig jaar is er tot verbazing der beschouwers een enorme verrijking ontstaan, die tegelijk een enorme gelijkmaking betekent. De winkelcentra van de steden zijn overdadig versierd met duizenden elektrische lampjes, met geen ander gevolg dan dat men Amsterdam, Brussel, Hamburg of Kopenhagen op 20 december 's avonds om 8 uur niet van elkaar kan onderscheiden. Overal ter wereld hakt men jonge dennebomen om, terwille van de huiselijke kerstvreugde. En overal ter wereld moeten gekroonde en ongekroonde staatshoofden op Kerstmis of Nieuwjaar, of beide, hun volken stichtelijk toespreken: speeches vol algemeenheden waarin zij in het beste geval zelf geloven, en die zij in het slechtste geval snel verloochen. Vorsten en dictatoren uit vroeger eeuw hebben dat nooit gedaan — het spreken, bedoel ik — omdat ze het niet konden doen. Er was een bepaalde techniek nodig, de radio, de televisie, voordat het kon; en nu het dan kan, nu moet het blijkbaar ook, overal en door iedereen. Hoe vaak heeft Napoleon of Bismarck zich aldus tot de natie gewend — nooit. Maar De Gaulle en Adenauer doen het meer dan eens per jaar. Het lijkt me betwistbaar, of het hun gezag ten goede komt. In het feit alleen al, dat ze het allemaal menen te moeten doen, het allemaal doen, en het allemaal op een gelijksoortige wijze doen, ligt stof voor veelvuldige overpeinzingen. Ik kan niet beloven dat ze van vrolijke aard zijn, ik kan zelfs niet beletten dat ze bepaald nogal pessimistisch uitvallen. Maar dat mag geen reden zijn om ze te verzwijgen.

Zoals de mode een kunstmatige poging is om de dreigende gelijkvormigheid te voorkómen door elk halfjaar wat nieuws, zo is het geredevoer van de machthebbers een kunstmatige poging om het dreigende isolement te doorbreken waarin zij leven en handelen. De

democratie heeft honderden voordelen boven een dictatuur, en één daarvan is de rechtszekerheid van de individuele mens. Ook als de sensatiepers in staat is elke veertien dagen met een geval te komen waarin die rechtszekerheid niet ten volle aanwezig was, blijft dat een uitzondering; in een dictatuur is de volstrekte afwezigheid van elke persoonlijke rechtszekerheid regel. Wie, zoals wij, vijf jaren dictatuur aan den lijve heeft ondervonden, kent zijn keus wel zonder verder argument. Maar dit neemt niet weg, dat in de moderne democratie, hier zo goed als elders, de afstand tussen het volk en de politieke leiders van jaar tot jaar toeneemt. Politiek is een specialisme geworden, de vraagstukken zijn te talrijk en vooral te moeilijk, de eenvoudige kiezer heeft geen tijd en geen scholing genoeg om ze voldoende te doorzien; hij ziet alleen wél, dat de gang van de gebeurtenissen anders is dan hij had gehoopt, en gewild, en gestemd. Er heerst bij velen, ook bij vele jongeren, een politieke onverschilligheid, die samenhangt met het berustende — of verontrustende — inzicht dat al die drukte toch niets uithaalt, of hoogstens iets anders. Aan de wereldhistorische beslissingen komt de gewone man niet meer te pas.

Die opmerking is juist, met uitzondering van de woorden „niet meer”. Want wie terug ziet over de voorbije eeuwen van de europese beschaving, kan niets anders concluderen dan dat de simpele burger individueel aan geen enkele wereld-historische gebeurtenis ooit is te pas gekomen. In de tijden van het absolutisme was het woord van de heerser wet; in de tijden van het kapitalisme was het woord van de ondernemer wet; in beide gevallen was de heerser ofwel de ondernemer een persoon, één man. Vandaar dat men soms kon menen dat de dood van die ene man een principiële verandering zou kunnen teweegbrengen. Hebben wij het niet allen gedacht bij de dood van Stalin? Hebben niet miljoenen het gedacht, toen Eisenhower aftrad en Kennedy zijn ambt aanvaardde? Wie zijn rede toen heeft gehoord, weet ook dat hijzelf het heeft gedacht. —

Het is zeker waar, dat nooit in de handen van enkele mensen zoveel macht geconcentreerd is geweest als nu in die van Chroestjew en Kennedy. Maar het is ook waar, en dát is het onthutsende, dat zelfs zij niet vrij zijn in hun politieke activiteit, met andere woorden: dat wij in een wereld leven van

problemen en verhoudingen, die ieders persoonlijke macht te boven gaan.

Men mag als tegenwerping de vraag stellen, of ook dat niet altijd zo is geweest; en misschien vindt men dan enige geruststelling in een bevestigend antwoord. Het is, geloof ik, inderdaad juist, indien men zegt dat ook Napoleon, ook Julius Caesar en Alexander de Grote, beslissingen hebben genomen in omstandigheden die hun inzicht, hun macht en hun verantwoordelijkheidsgevoel verre te boven gingen. En daarmee zijn we weer bij onszelf terug: want wat voor deze wereldhistorische figuren geldt, is voor de gewone man niet anders. Iedere mens, altijd en overal, staat voor beslissingen waarvan hij de werkelijke draagwijdte niet kent. Het is niet zeker dat een bepaalde handeling, of juist het nalaten daarvan, de gevolgen zal hebben waar hij op rekent, en niet geheel andere, geheel tegen-gestelde misschien. Niemand immers weet volledig in welk veld van spanningen hij iets doet, en hoe de reactie zal zijn van de andere mensen, in wier bestaan hij door zijn gedrag min of meer ingrijpt. Wie enige levenservaring heeft opgedaan, weet dat men met de nobelste bedoelingen het grootste onheil kan stichten, en dat, omgekeerd, het kwaad, iemand aangedaan, hem soms in later tijd gunstig beïnvloedt. Dat is geen verontschuldiging voor wie opzettelijk het kwaad heeft gewild, het is enkel een waarschuwing om zedelijke gezindheid en feitelijke uitwerking niet met elkaar te verwarren. De ethici van allerlei vlag, christelijke zo goed als humanistische, preken of spreken over moraal alsof die niet enkel het gehalte van de dader inhield, maar ook de garantie van de daad. Ik heb daar bezwaar tegen. Wie met zelfopoffering iemand helpt die in nood verkeert, is een nobel man. Wie uit eerbij of uit hoop op beloning zo iemand helpt, is een minder nobel man. Akkoord: — maar van de geholpene uit beschouwd, is het beter dat men hem afdoende helpt uit eerbij, dan ondoelmatig uit een edel hart. De onmacht van de grote en kleine staatslieden, met wie men het eens of oneens mag zijn, is dan ook minder hun persoonlijke schuld dan een beeld van de menselijke situatie als zodanig. Het is een gevaarlijke illusie te menen dat men het in die positie zelf zoveel beter of althans zoveel anders zou doen, zou kunnen doen; men zou tenminste eerst eens moeten bewijzen, het in kleiner bestek zoveel anders en beter te kunnen doen. Het zijn juist de alledaagse menselijke verhoudingen, doodgewoon in het gezin, onder kennissen of collega's, binnen een club of een vereniging, die ons het recht ontnemen, over het algemeen méér van de mens te verwachten dan het gemiddelde, dat is: het middelmatige mét z'n uitschieters naar omlaag en omhoog.

Dank zij de techniek zijn in de tweede helft van deze twintigste eeuw de aardse afstanden opgeheven. De verschillen tussen de volken waren tot voor kort niet minder schillerachtig dan de verschillen in hun kledij. Ze zijn bezig te verminderen, deels te verdwijnen. Wij hebben totnutoe geleefd met elf miljoen Nederlanders, indien we dat althans hebben gedaan en ons niet beperkten

(vervolg op pagina 5)

abonnementsgeld

Voor zover onze abonnees nog niet hebben voldaan aan ons verzoek tot betaling per giro van het abonnementsgeld van f 4,— voor 1962 verzoeken wij hen met nadruk dit alsnog te doen. Binnenkort gaan de kwitanties uit, waarbij 40 cent incassokosten in rekening moet worden gebracht.

Giro 58; omschrijving: W. v. d. W. 1962.

OBJECTIEF SCHRIJVEN, EEN BEZIGHEID MET GEBREKEN

De ideale objectieve beschrijving van een stuk werkelijkheid moet nog worden geschreven. Die ideale beschrijving zou zo moeten zijn, dat de lezer er dezelfde indruk van krijgt die hij zou hebben gehad als hij het beschrevene met eigen ogen zou hebben gezien. Maar als we zeggen „de lezer”, wie bedoelen we dan eigenlijk? Eigenlijk bedoelen we dan „de lezer” die zo zuiver zou kunnen waarnemen, dat zijn waarneming met de ideale objectieve beschrijving zou overeenkomen.

Zeg mij nu maar dat ik onzin praat. Of, als u een beetje beleefd wilt zijn, zeg dan maar dat ik in een kringetje ronddraai. Dat is dan ook waar. Ik doe dat met opzet, even, om op die manier te laten merken dat er in mijn redenering iets niet klopt. Ik had het namelijk over „de lezer” in verband met een stuk werkelijkheid. Nu, „de lezer” bestaat in de werkelijkheid niet. In de werkelijkheid zie ik alleen een onnoemelijk grote verscheidenheid aan lezers. „De lezer” is een abstract begrip. Misschien is hij „de gemiddelde lezer”, die niet bestaat. Maar ook kunnen we er „de ideale lezer” onder verstaan. En die bestaat al evenmin. Dat is maar goed ook, want alleen aan „de ideale lezer” — dat zou dan zijn: de lezer die volmaakt zuiver waarneemt en tevens volmaakt zuiver leest — alleen aan die „ideale lezer” zouden ideale objectieve beschrijvingen welbesteed zijn. Bedenk nu, dat de ideale objectieve beschrijving nog niet is geproduceerd, zoals ook „de ideale lezer” nog moet worden geboren: dan kunnen we vaststellen dat deze zaken in elk geval goed in elkaar zitten.

Verrassend hoeft dat helemaal niet te zijn, als we maar willen bedenken dat het ideale alleen een beeld is en naar zijn aard geen werkelijkheid. We hoeven intussen zo ver niet te gaan, we hoeven niet zo ver te redeneren, om te zien, dat er een grote verscheidenheid aan lezers is en dat die lezers allemaal op hun eigen manier waarnemen en dus ook op hun eigen manier lezen. Anders gezegd: lezers zijn subjectief. Dat is geen verwijt. Ik constateer alleen een feitelijk verschijnsel. Het geschrevene moet worden gelezen om te worden beoordeeld en dus wordt het altijd een tikje subjectief gezien. Het is nu eenmaal altijd de persoon van de lezer die op het gelezene reageert. En alle personen verschillen van elkaar. Dat maakt de menselijke samenleving op zijn minst boeiend.

We zagen dus tot nu toe, dat de verscheidenheid aan lezers het onmogelijk maakt, dat het gelezene als volkomen objectief mag gelden. De schrijver, aan de andere kant, is ook een op eigen manier reagerende persoon, die de werkelijkheid op zijn eigen manier beleeft en die zich ook op zijn eigen manier uitdrukt. Aan de kant van de schrijver zit dus ook een factor die tegen de volmaakte objectiviteit inwerkt. Maar waarom praten we dan nog over objectief schrijven? Iedereen heeft het daar op zijn tijd over. Als journalist hoor ik er veel over. Wat ik er

over hoor is overigens altijd wel iets in ontkenkende zin, vaak in ontkenkende en verwijtende zin. Je schrijft niet objectief: dat is de strekking van hetgeen ik dan te horen krijg. En zo vergaat het een heleboel mensen die op de een of andere manier ten dienste van anderen schrijven. Ik zeg niet: in dienst van anderen, maar ten dienste van anderen. Ik zie in de reacties die ik wel te horen krijg een bevestiging van mijn stelling, die in haar bescheidenste vorm luidt: „objectief schrijven is een bezigheid met gebreken”.

Als die stelling juist is en als haar minder bescheiden versie — nl. dat de ideale objectieve beschrijving onmogelijk is — ook als juist moet worden erkend, waarom trachten dan zoveel mensen objectief te schrijven? Het antwoord op dat „waarom?” moet zijn, dat het de taak van die mensen is, iets zo zuiver mogelijk in geschrifte aan anderen mee te delen. Dat geldt voor de politiemans die een proces-verbaal schrijft, voor de secretaris die een vergadering notuleert, voor de journalist die een verslag of een reportage schrijft. Enzovoorts. Maar zo iets blijft bij een pogen; we trachten het onbereikbare te bereiken. Gelijk dat met heel veel het geval is in het mensenleven...

Hoe werkt nu de objectieve schrijver — dat is dus de schrijver die naar zo groot mogelijke objectiviteit streeft —? Hij geeft zich rekenschap van de feiten: feitelijke toestanden, feitelijke gebeurtenissen. Dat is bijzonder moeilijk, want elk feit hangt op de een of andere manier samen met andere feiten. Aan die samenhang kan een feit zijn betekenis ontlelen en van die betekenis hangt het af, in hoeverre in een objectief bedoeld relaas de nadruk op een feit moet komen te liggen. We krijgen daarbij meestal wel te doen met een subjectieve beoordeling, soms ook met een samenhang die niet eens is vast te stellen. Neem eens een voor de hand liggend voorbeeld:

een autobotsing bij avond op een natte weg. Was er samenhang tussen de botsing en de duisternis of tussen de botsing en de glibberigheid van het wegdek? Met andere woorden: moet de nadruk liggen op het uur van de dag of op de weersgesteldheid? Of hebben die maar weinig of helemaal niets tot het ongeluk bijgedragen? Dezelfde onzekerheid kan gelden ten aanzien van de snelheid waarmee wederzijds werd gereden. Nog veel onzekerder zijn we bijna altijd omtrent de stemming of de psychische gesteldheid van de betrokken autobestuurders. Zaten zij te piekeren over zorgelijke toebereiden? Of was er misschien juist een achtergrond van overmatige vreugde in hun hoofden? Meestal begeeft het objectief bedoelde krantebericht zich niet in zulke omstandigheden (behalve wanneer een bepaalde stemming kunstmatig, d.w.z. door alcoholgebruik, was verwekt).

Hoe over dit alles objectief te schrijven? Er zijn allerlei moeilijk te peilen factoren in het spel. Vooral de menselijke factoren zijn

moeilijk te doorgronden. De objectieve schrijver heeft de menselijke eigenschap, dat hij over niet meer dan een beperkt waarnemingsvermogen beschikt. Hij moet daarbij dan maar hopen, dat hij een scherp en goed geoefend uitdrukkingsvermogen heeft. Hoe beter dat uitdrukkingsvermogen is, des te meer zal hij het objectieve benaderen. Sommige objectieve schrijvers nemen — en lang niet altijd ten onrechte — veelvuldig hun toevlucht tot het uitdrukkelijk noemen van hun bron. Dat wil zeggen dat zij vermelden, van welke mensen zij gegevens over bepaalde omstandigheden en details hebben gehoord. Zij zijn dan gedekt, menen zij; en de objectiviteit is in hun ogen gered.

Toch is die methode lang niet altijd objectief. Want een mededeling kan bijzonder suggestief zijn. Zij kan iets suggereren wat niet ter zake dient of iets wat zelfs in staat is een vertekend beeld van het beschreven evenement te creëren. Dat is verklaarbaar. Want wie volgens die methode werkt, vermeerderd de menselijke factoren die hebben bijgedragen tot het geschrevene. Het is dus verleidelijk te zeggen, hoe meer menselijke factoren, hoe meer kans op tekortschieten in objectiviteit. Het lijkt bijna tragisch. Objectiviteit is onmogelijk en toch wordt van veel mensen gevergd dat zij objectief schrijven. Die mensen willen ook objectief schrijven, anders zouden zij er niet aan beginnen. Maar we kunnen nu eenmaal niet al te absoluut zijn. Wie dat beseft ziet het tragische van de situatie wijken. Maar de moeilijkheden ziet hij toenemen. En dat is niet eens zo ongunstig, want de gevaren op het pad van het objectieve schrijven mogen nooit worden onderschat.

De objectieve schrijver zal een soort instinct moeten ontwikkelen, een instinct dat hem waarschuwt wanneer de objectiviteit in gevaar dreigt te komen. Hij moet schrijver en lezer tegelijkertijd zijn. Hij moet als het ware tegen zichzelf aan schrijven (als u zich dat voor kunt stellen). De objectieve schrijver moet zich talloze vragen stellen: ken ik genoeg feiten? zijn die feiten allemaal van betekenis? Welke feiten zijn van het meeste belang en welke van ondergeschikte aard? geef ik alles wel weer in de juiste verhoudingen? En wat voor indruk maakt mijn eigen proza op me wanneer ik het als lezer tracht te lezen? Heel wat mensen zullen in hun loopbaan, wanneer die objectief schrijven van hen vergt, wel eens een ogenblik hebben bereikt waarop zij geen pen meer op papier durven zetten. Ik heb de indruk, dat een objectieve schrijver die zo'n ogenblik nooit heeft gekend, met het grootste wantrouwen moet worden bekeken. Jammer genoeg weet de lezer — ook een mens met zijn menselijke beperkingen — niet wat er in de schrijver ooit is omgegaan. Dat is jammer, maar het is nu eenmaal niet anders. In elk geval verzwart het de verantwoordelijkheid van de objectieve schrijver. Objectief zijn in feitelijke mededelingen op papier is moeilijk. Mondelinge mededelingen zijn meestal onbetrouwbaarder, maar dat is minder erg, want de toon en het gezicht kunnen al een heleboel aan het licht brengen wat het geduldige volgeschreven en vooral volgedrukte papier als een diep geheim verbergt.

Het zwart op wit objectief weergeven van feiten is dus een moeilijke bezigheid: een bezigheid met gebreken. Nog moeilijker wordt het als de schrijver kritisch gaat worden, als hij een oordeel gaat geven over toestanden of zelfs over mensen. Denk nu niet dat een kritisch geschrift nooit bij benadering objectief kan zijn. U denkt misschien, dat een oordeel altijd helemaal subjectief is. Toch is dat niet waar. Want een oordeel is niet zo maar een kwestie van smaak, is niet iets willekeurigs, tenminste, als het oordeel goed is. De oordelaar moet blanco beginnen, dus zonder vooroordeel. Vervolgens: een oordeel hoort — wil het objectief zijn — te worden beredeneerd. Er moeten argumenten zijn die aan een oordeel ten grondslag liggen. Hiermee komen we aan de eerste grote moeilijkheden. De argumenten moesten worden geëtaleerd met het oordeel. Het oordeel moet — gelijk het oordeel bij uitstek — het rechterlijke vonnis — „met redenen omkleed” zijn. Houden we dat in het oog, dan kunnen we proberen, objectief oordelend te schrijven. Daarbij zal de objectieve schrijver, als het goed is, bij elk argument het passende tegenargument niet onbesproken mogen laten. Bijna elk argument lokt een tegenargument uit. Dat tegenargument kan

de jaargetijden

Lente, de blonde,
Winter en zomer,
Najaar, de dromer,
Innig verbonden
Dansen hun ronde.

Al de bezonde,
Zwellende kelken,
't Rijpen, verwelken,
Elk heeft zijn stonde
In deze ronde.

Wanneer de monden
Van deze teersten
Lachten zij 't eerste?
Wanneer begon de
Dans in het ronde?

Aan welke wonde
zullen zij sterven,
Dorren, verderven?
Wie zal verkonden
't Einde der ronde?

Ik zal verzwonden
Zijn en verloren;
Wordt van mijn sporen
Geen meer gevonden,
Danst nog hun ronde.

Uit verzamelde gedichten
van Aart van der Leeuw.

bij de lezer worden uitgelokt, de schrijver moet het ook bij zichzelf uitlokken. Als de lezer een tegenargument bij zich voelt opkomen zonder dat de schrijver er de aandacht op heeft gevestigd, voelt die lezer zich een beetje bedrogen. En heel makkelijk komt hij dan — op zijn beurt — tot het oordeel: de schrijver is niet objectief. Sommige schrijvers riskeren dat maar. Het kan hun niet schelen. Maar dat zijn dan schrijvers die niet naar objectiviteit streven.

De tweede en nog grotere moeilijkheid bij het oordelend schrijven ligt in het schrijven over personen en hun gedragingen. Want dan rijst de vraag: is het menselijk geoorloofd, iemand op een bepaalde manier te overgieten met lof of met blaam? Ik bedoel niet de vraag of ik het mij kan veroorloven iemand eens flink in het brandende zonnetje te zetten, maar wel de vraag: blijft het binnen redelijke proporties deze mens aldus te behandelen. Zou een op zichzelf terecht bijtende kritiek in menselijk opzicht toch niet al te fnuikend voor de bekritiseerde zijn?

Soms is er een prachtige uitweg: soms kun je door te zwijgen het beste over iemand

hebben gezegd. Maar objectief is die methode meestal niet te noemen. En met schrijven heeft zij maar weinig te maken, want het loopt dan immers uit op niet-schrijven, wat overigens ook een blijk van soms wijze zelfbeperking kan zijn.

Zoals ik al heb laten merken ben ik journalist. In mijn beroep pretendeer ik de kunst van objectief schrijven — beschrijvend en ook oordelend — te beoefenen. Denk nu niet dat ik met mijn verhaaltje heb willen zeggen, dat ik een onmogelijk beroep heb. Dat is het laatste wat u van mij kunt verwachten. Neen, ik heb alleen dit willen zeggen: de lezer moet van de objectieve schrijver niet het onmogelijke vergen, de objectieve schrijver moet van zichzelf het bijna onmogelijke verlangen en van de lezer mag de schrijver vergen dat hij inderdaad kan lezen, nauwkeurig en begrijpend kan lezen, een betoog in zijn geheel overziend. En wederzijds verdient het aanbeveling te beseffen: dat objectief schrijven een bezigheid is met gebreken — en dat het lezen ook niet altijd zonder gebreken wordt bedreven.

A. STEMPELS

(vervolg van pagina 2)

tot de paar honderd van bijvoorbeeld Stap-horst. Wij moeten nu leren leven met meer dan drie miljard mensen op de hele aarde. Wij moeten leren leven met de gedachte dat iedere mens — ook u, ook ik — maar één is uit die drie miljard. Het is voor velen blijkbaar een vernederende gedachte. Het is voor velen eens ook een vernederende gedachte geweest, dat de aarde maar een wentelend stofje is in de onvoorstelbare ruimte van het heelal, en dat de mens verwant is met de hogere zoogdieren en daaruit is voortgekomen. Juffrouw Laps was diep verontwaardigd; ze is het nog.

Het aanvaarden van de bescheidenste positie, één uit de drie miljard, lijkt mij een zelfde soort zakelijkheid, als het aanvaarden van de toenemende gelijkheid in kleding, voeding en techniek. Wat wij kunnen, is *niet*, die al gauw wereldomvattende gelijkheid tegenhouden of eraan ontkomen. En waarom

zouden wij ook? Heeft iemand behoefte aan de levensomstandigheden van 1910 of van 1860, hij weet niet wat hij wenst. Maar wat wij *wel* kunnen, is: onze werkelijke positie erkennen en aanvaarden, en onszelf zijn binnen de begrenzings van het mogelijke. Mits men dit mogelijke niet zie in banale zin. Om het mogelijke te bereiken, moet men naar het onmogelijke streven — ik ken die uitspraak; en in Israël zegt men: Wie niet in wonderen gelooft, is geen realist. Maar met alle respect voor zulke woordspelingen, heb ik er toch bezwaar tegen. Ik meen dat veel idealisme slecht gericht is, en dat veel ontgoocheling ontstaat uit overspannen geloof. En dat ons menselijk geluk groter zou zijn, als wij in staat waren tot wat meer stoïcijns epicurisme: doende wat wij kunnen doen, de goede dingen met een blij hart genieten en de onvermijdelijke kwade met een dapper hart ondergaan. —

G. STUIVELING

Humanistische Correspondentiekring voor huwelijkscontacten opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht. Gaarne 24ct aan postzegels insluiten. (adv.)

sympathisanten

Reeds velen gaven zich op als sympathisant.

Was u daar ook al bij? En zo ja, hoe staat het met die relatie van u, die zo sympathiek tegenover het Verbond staat?

Heeft u het hem of haar reeds gevraagd?

Aanmelding: Centraal bureau Hum. Verbond - Oudegracht 152 - Utrecht. Bijdrage f 10,— per jaar.

Het is eigenlijk ondoenlijk om in zo kort bestek iets van belang mee te delen over zo'n veelzijdige en moeilijk te begrijpen denker als Franck. De enige bedoeling van dit portret is dan ook om belangstelling te wekken voor deze eenzame, moedige denker uit de Hervormingstijd die, volstrekt onafhankelijk, zoveel invloed heeft gehad op latere tijden.

Wat de feiten uit zijn leven betreft; hij werd in 1499 in Donauwörth geboren, hij studeerde in Ingolstadt, werd, waarschijnlijk, priester, wendt zich van het R. Katholicisme af, in 1526 preekt hij, in de buurt van Neurenberg in reformatorische geest, hij trouwt in 1528, legt het ambt neer, verhuist naar Straatsburg, wordt schrijver — o.a. van de *Chronica, Zeitbuch und Geschichtbibell* — wordt op initiatief van Erasmus uit Straatsburg verbannen, begint in Ulm een kleine drukkerij, drukt eigen werk en vertalingen, wordt ook uit Ulm verbannen en sterft in 1542 in Bazel, 43 jaar oud. Op een enkele uitzondering na — de *Paradoxa* — zijn zijn boeken uiterst zeldzaam en bezwaarlijk te raadplegen omdat het Middel-hoogduits, waarin ze geschreven zijn moeilijk te lezen is en zijn stijl, evenals van vele Dopers-spiritualisten, verre van helder is. Zeer merkwaardig is het, dat een aantal van zijn geschriften alleen in een Nederlandse vertaling bewaard zijn gebleven. Professor Becker — een der weinige kenners van zijn oeuvre — vermeldt, dat niet minder dan zeventien van zijn geschriften in het Nederlands werden vertaald.

Waarom de zachtmoedige Erasmus moeite deed om Franck uit Straatsburg te doen verbannen? Omdat Franck in zijn beroemde *Ketzerchronik*, een gedeelte van zijn *Chronica*, Erasmus als ketter behandelt. Dat was, in Franck's ogen, een grote eer, want de ware gelovigen moesten door de officiële kerken als kettters worden beschouwd, maar dat standpunt werd door Erasmus niet ge waardeerd.

Dit is een aanknopingspunt om iets mee te delen omtrent een essentiële trek in Franck's wezen. Hij is een spiritualist, de Geest boven het Woord, het innerlijk boven het uiterlijk van sacramenten, ceremoniën, zelfs van de kerk als instituut. — Hij verzet zich, met alle kracht van zijn diepe overtuiging, tegen, wat wij met een modern woord zouden noemen, het institutionalisme en doet voortdurend een beroep op de mens, die in vroomheid en waarheid goed moet leven. Na

de apostelen, zegt hij, is het verval begonnen, zijn de ceremoniën — uiterlijkheden — gekomen. Tot wij „niets van Christus over hebben dan de naam...” Het vreemdste wezen, dat onder mensen rondloopt is voor Franck een hofprediker, en dat is, gezien zijn opvatting van de staat en van het evangelie minder vreemd, dan het zou lijken.

Een ander essentiële trek is zijn verdraagzame gezindheid. Franck is niet verdraagzaam op opportunistische gronden maar principieel. Hij gaat zover dat hij in het vervolg worden een bewijs ziet van de zuiverheid van het geloof. Daarom is zijn ketterkroniek — een bron van grote waarde omtrent het leven van veroordeelden — ontstaan. De ware gelovige moet door de wereld als een ketter worden gezien. Er is waarschijnlijk in de zestiende eeuw niemand geweest, die zo zuiver de consequenties van het spiritualisme heeft gezien in zake de verdraagzaamheid dan deze eenzame strijder voor het *Inwendige woord*.

Professor Lindeboom, aan wiens boekje *een Franc-tireur der Reformatie, Sebastiaan Franck* (verschenen in de serie Gastmaal der Eeuwen) ik veel heb gehad bij het schrijven van dit portret, noemt Franck een spiritualistische humanist. En dat brengt ons op een derde wezenstrek van Franck, zijn humanisme. Calvijn's predestinatie verwerpt Franck, Christus is niet het offerlam, maar de profeet, de leraar. De wereld, die afgronderlijk slecht is — de geschiedenis is één bewijs daarvoor — zal verbeterd moeten worden door betere mensen, die door Gods Geest geleid, dit toch zelf zullen moeten doen. Geen verworpenen zijn de mensen maar kinderen van Gods liefde. Het is geen wonder, dat iemand die deze idealen bezat pessimistisch werd en gelaten, teruggetrokken, ging leven. Dat zijn mensensliefde — in een theistische opvatting — groot was en oprecht, bewijst zijn uitspraak, die dit onvolledige portret moge besluiten:

„...Ik heb mijn broeders onder Turken, Katholieken, Joden en alle volkeren. Niet omdat het Turken, Joden, Katholieken en Sectariërs zijn of zullen blijven: in de avond zullen zij in de wijngaard worden geroepen en zij zullen hetzelfde loon krijgen als wij... Van het Oosten en van het Westen zullen kinderen van Abraham uit de graven worden opgewekt en zij zullen met hem aanzitten aan Gods tafel”.

H. BONGER

lezingen voor de radio

zo. 14 jan. VARA 9.45 uur: V. Westhoff: Mens en natuur”.

zo. 21 jan. VARA 9.45 uur: D. H. Prins: „Het zelf doen”.